

№11 лекция. Этнографиялық деректерді жазу және жүйелеу

Мақсаты: Этнографиялық зерттеу жұмысын жүргізу уақытында табылған заттай деректерді жүйелеу және сол арқылы жазбаша деректер жазу. Барлық этнографиялық деректермен жүйелі жұмыс жасауды үйрету болып табылады.

Кілт сөздер: анализ, аналитикалық код, дискуссия, нарративтер, альтернативті жолы.

Дәрістің жоспары:

1. Этнографиялық деректерді жазу.
2. Құжаттар мен басқа материалдар.
3. Далалық зерттеу жазаларының сипаты.

Өткен дәрістерде бақылау мен кірістірілген бақылау; "табиғи жағдайда" және сұхбаттар кезінде алынған қатысушының ауызша сипаттамалары; алуан түрлі құжаттар мен артефактілер, онлайн деректердің түрлі типтері мен оны жинаудың түрлі тәсілдері секілді этнографтардың қолданысындағы негізгі дереккөздерді қарап шықтық. Осы дәрісте біз анализ процесіне дайындықта деректер қалай өңделіп, оларды қалай ұйымдастыруға болатыны туралы тоқталғымыз келеді. Оның неден тұратыны деректердің табиғатына айтарлықтай байланысты болып келеді. Құжаттар (онлайн және оффлайн) көшірме мен индекстеуді талап етуі мүмкін, ал аналитикалық кодтауды жүзеге асыратын тәсілдер материалды объектілерді фотографияға, видео түсіру және сипаттауды қажет етуі мүмкін. Әлеуметтік интеракцияның паттерндерін бақылау жағдайында этнографтың зерттеуге қатысты жеке рефлексиялары, сонымен қатар басқа да қатысушылардың сипаттамалары, зерттеу барысында алынған далалық жазбалар мен электронды жазбаларды (қатысушылардың аузынан алынған материал) стенограммалау немесе транскриптеу керек. Бұл көп уақытты талап ететін процесс, сондықтан этнографиялық зерттеуді жоспарлау барысында оны барынша ескеру қажет.

Технологиялық даму этнографтар үшін қолжетімді деректер түрлеріне, оларды жазу мүмкіндіктеріне, онымен қоса анализді жеңілдету үшін деректерді сақтау, жүйелеу мен шығару процесіне де маңызды ықпал етті. 1960 жылдарға дейін этнографиялық деректердің басым бөлігі далалық зерттеу жазбалары барысында алынған жазбалар үлгісінде болды, дегенмен этнографиялық бейнежазбалар да орын алып отырды. Алайда салыстырмалы түрде арзан және портативті аудио, кейін видео, диктофондар мен цифрлық камералардың пайда болуы нәтижесінде этнографиялық деректерді жинау

айтарлықтай өзгеріске ұшырады. Интернеттің пайда болуы мен алуан түрлі онлайн деректердің қолжетімдігі де осындай ықпал етті. Соңғы кезеңдерде мобильді компьютерлік құрылғылардың жедел дамуы, әсіресе смартфондар, дыбыстық және визуалды жазбалар жасауды жеңілдетіп, онлайн материалды қолжетімді етті. Сол сияқты деректерді жүйелеуге қатысты, арзан бірақ қуатты жеке компьютердің, мәтінді өңдеу бағдарламаларының, мәтіндік және визуалды деректермен жұмыс жасайтын арнайы бағдарламалық жасақтамалардың қолжетімдігі елеулі болды. Деректер анализін жеңілдету үшін де, зерттеу аудиториясына деректер мен анализдердің қолжетімдігін қамтамасыз ету үшін де жаңа мүмкіндіктер пайда болды. Десекте тағы да айта кету керек, деректерді жинау, жүйелеу, шығару мен ұсынудың жаңа техникалары өз бетімен анализдерді дайындап бермейді: ол этнографтың міндеті болып қала береді. Оның үстіне, деректерді анализ үшін дайындаудың басты талаптары түбегейлі түрде өзгермеді. Алдымен біз құжаттық және бірінші реттік деректерді өңдеуге не кіретінін талқылаудан бастап, кейін бақылау мен сұхбат материалдарын, транскриптпен бірге, жазу мен өңдеу үшін қолжетімді әдістерді қарастырамыз. Соңында біз өткен тараудағы дискуссияны тарқата отырып, деректерді жүйелеу мен шығару стратегияларын талқылаймыз.

Құжаттар мен басқа материалдар

Қазір этнографияның көбі халқының басым бөлігі сауатты, сонымен қатар құжаттарды (мәтін және суреттерден тұратын) жасау мен тарату көптеген белсенділіктер үшін маңызды қоғамдарда жүргізілетінін ескере отырып, релевантты құжаттық материалдарды зерттеу көбіне міндетті болып келеді (Smith 2005, 2006; Reid және Russell 2017; 6 тарауды қараңыз). Түсінгеніміздей, мұндай деректер әртүрлі формада болуы мүмкін; оның үстіне этнографтар зерттеуге қатысушылардан нарративтер (мысалы, өмірі туралы әңгімелер), сызбалар, карталар, фотографиялар, видеолар немесе күнделіктерден (жазбаша, аудио немесе видео үлгісіндегі) тұратын деректерді сұрауы да мүмкін. Бүгінге дейін жеткен кейбір құжаттарға еркін қолжеткізуге болады және этнографтар әрі қарай қолдану үшін сақтап қоя алады. Мысалы, көбіне жарнамалық материалдар, нұсқаулықтар мен аңдатпалар сынды нәрселерге қатысты рас. Олардың барлығы қағаз үлгісінде немесе онлайн қолжетімді болуы мүмкін, не оларды фотоға түсіруге немесе сканерлеуге болады, тіпті оларды электронды іздеуге мүмкін болуы үшін цифрландыруға болады (қажет болған жағдайда). Әрине мұның барлығы этикалық және заңды мәселелерден тұрады, сондықтан оларды есте сақтап отыру керек. Тегін емес сәйкес кітаптар мен басқа материалдарды сатып

алуға болады, десек те зерттеу үшін қолдануға байланысты авторлық құқық мәселелері туындауы мүмкін. Орта мектептегі бағалау процесін зерттеуде сыныпта таратылған оқу-әдістемелік құрадардың көшірмесі лезде қолжетімді болған, ал бұрын емтихан билеттері, емтихан комиссияларының ережелерін бекітетін құжаттар мен басқаларын сатып алу қажет болды (Hammersley and Scarth 1986). Бүгін мұндай материалдардың кейбірі онлайн қолжетімді болар еді, дегенмен ақылы болуы мүмкін. Кейде құжаттардан деректерді немесе материалды объектілерге қатысты деректерді жазуда конспектілеудің басқа жолы болмауы мүмкін. Мұндай оларды тарату ресми не заңды түрде шектелген жағдайда немесе олар сирек кездескендіктен кітапханаларда, мұрағаттарда не мұражайларда сақталуы тиіс болғанда орынды. Құжатты толығымен транскриптеуге болады, оған кететін уақытты ескергенде ол үнемі мүмкін не тиімді бола бермейді. Кейде зерттеу үшін қай құжат және оның қай бөлігі жартылай транскриптілеу немесе мазмұндау үшін қатысы бар екені туралы шешім қажет болады. Көшірмесін жасаудан гөрі, мазмұндау арқылы ауқымды материалды игеруге болады, осылайша басқа да жұмыстарға уақыт босар еді, бірақ мазмұндау ақпараттың белгілі бір деңгейде жоғалуына және интерпретацияның қосымша жиынтығын енгізеді.

Альтернативті жолы - зерттеудің кейінгі кезеңдерінде, рұқсат болған жағдайда, қажет болса тиесілі бөлімдеріне қайтып оралу үшін құжаттарды индексациялауға болады. Мұндағы шешімдер деректер зерттеу үшін қаншалықты маңызды, сол сияқты олар қалай қолданылатынына негізделуі тиіс; әрине, мұндай шешімдер уақыт өте өзгеруі мүмкін. Материалды объектілер жағдайында кейде зерттеу мақсаттарында оларды уақытша қарызға алуға немесе сатып алуға болады не сол сияқты көшірмелері мен суреттері қолжетімді болуы мүмкін. Сондай ақ, әртүрлі ракурстардан суретке түсіріп алуға, видео жазбалар жасауға не қолдан сызбалар жасап, оған ауызша сипаттама қосуға болады. Қайтадан, шешімдер деректердің қалай қолданатыны тұрғысында қабылдануы тиіс, ал бұл алғашында нақты түрде белгілі болмауы мүмкін. Алынған құжаттар нақты бір сипаттағы деректерді жинау ережелері мен анализ жасауға ыңғайлы форматта қалыптастырылуы тиіс. Дегенмен мұндай ережелер жиналған деректер түрлі интерпретация үшін ашық дегенді шектейді және қатысушылар оларды үнемі қолданбайды. Деректерді өңдеуде олар жинақталған орта да маңызды болады. Электронды жолмен жасалған мәтін анализ үшін әрі қарай аз ғана дайындықты қажет етсе, қағаз үлгісінде жасалған есептер мен аудио не видео материалдар анағұрлым көп жұмысты талап етеді. Соңғысының жағдайында бақылау мен сұхбат жазбаларына ұқсас талаптар қойылады.

Далалық зерттеулер жазбаларын жүргізу уақытты талап ететін әрекет, сондықтан ол этнографтың жұмыс графигіне сәйкестендірілуі керек. Егер зерттеу жазбаларын дайындау үшін тиімсіз уақыт бөлінсе, онда әлеуметтік әрекетті ұзақ уақыт бойына бақылаудың ешқандай артықшылығы жоқ. Ақпарат жедел ғайып болып, күш-жігер жоқ болады. Үнемі барлығын бақылауға тырысу еліктіреді, соған сәйкес кейбір нақты оқиғаларды өткізіп аламын деген үрей болады. Мұндай сезімдер түсінікті болса да, көп жағдайда, олар сапасы жоғары далалық зерттеу жазбаларын жасау мақсатында тежелуі тиіс.

Көптеген әлеуметтік шаралардың жеке графигі бар, сондықтан бақылау кезеңі мен далалық зерттеулер жүргізу мерзімдерін кезектестіру мүмкін бола алады. Мысалы, Аткинсонның америкалық және британдық ауруханалардағы гематологтар бойынша жұмысы клиникалық "аралап шығу", "ұзақ аралау", "конференциялар", "өлім мен тууға шолу" және медициналық сұхбаттар үшін ұқсас шаралардың уақытылы кестесі негізінде құрылымданған. Деректерді жинау тәртібі аурухананың ритмімен сәйкес болды, бұл асхана немесе кітапханаға берілген уақыт аралығында, университетке не үйге қайтар жолда егжей-тегжейлі жазбалар жасауға мүмкіндік берді (Atkinson 1992a, 1995).

Далалық зерттеу жазбаларының сипаты

Далалық зерттеу жазбалары мұқият бақылау мен жазуға негізделеді; ал әдетте оларды жасау үйренуге тура келетін дағды. "Көргенің мен естігеніңді жазып ал" деген дәстүрлі шарт маңызды мәселелер қатарын елемейді. Сол сияқты далалық зерттеуші барлық нәрсені ескеріп, жазып отыру мүмкін болмағандықтан, нені жазу керек екенін айқындап алған дұрыс. Далалық зерттеу жазбалары үнемі іріктеледі. Нені жазу керектігі зерттеушінің алдын ала анықтаған зерттеу проблемасына қатысты деген жалпы түсінікке, сонымен қатар қоршаған ортаның әлеуметтік ұйымдасуы мен зерттеліп отырған мәселе күтілетін нәтижелер алғышартымен байланысты болуына негізделеді (Wolfinger 2002). Алайда, онымен бірге, фокустың ауқымдығы мен детальдардың тереңдігі арасында ымыра бар. Сонымен қатар, практикалық шектеулер де бар. Оны төменде көретін боламыз. Оның үстіне зерттеу барысында далалық жазбалардың сипаты да өзгеріп отыруы мүмкін, өйткені зерттеу фокусы анығырақ болады, осылайша қайсысы релевантты және қайсысы релевантты емес, қай жерде детальдар қажет және қай жер де қажет емес дегенге үдемелі түсінік береді.

Сұрақтар:

1. Этнографиялық деректерді жазу үшін қолданылатын әдістерге тоқталыңыз.
2. Деректердің зерттеу жұмысындағы маңызы.
3. Далалық зерттеу жазбаларының сипатына тоқталыңыз.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Хамерсли М.П. Аткинсон. Этнография зеттеу принциптері.Төртінші басылым. Нұр-Сұлтан, Ұлттық аударма бюросы, 2020.400 с.
2. Типология основных элементов традиционной культуры. – М.: Наука, 1984.
3. Типы сельского жилища в странах зарубежной Европы. – М.: Наука, 1968.
4. Ткаченко Т.С. Народный танец. – М.: АН СССР, 1954.
5. Тишков В. А. Реквием по этносу: исследования по социально-культурной антропологии. – М.: Наука, 2003.
6. Токарев С. А. История русской этнографии. – М.: Наука, 1966.
7. Токарев С. А. История зарубежной этнографии. М.: Высшая школа, 1978.